

Sandra Radenović*, Vida Jeremić, Karel Turza

Bioetička edukacija i zdravstveni problemi romske populacije¹

SAŽETAK

U okviru nastave iz obaveznog predmeta Medicina i društvo (predmet obuhvaća medicinsko-sociološki, medicinsko-etički i socijalno-medicinski dio) na prvoj godini osnovnih studija Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2007., 2008., 2009. i 2012. godine, na prijedlog odgovornog nastavnika prof. dr. Karela Turze, a u suradnji s patronažnom službom Doma zdravlja "Novi Beograd", organizirane su posjete romskim nehirigijenskim naseljima². Cilj ovih posjeta bio je neposredni kontakt studenata s pripadnicima romske populacije, te susret sa zdravstvenim, i šire, svakodnevnim životnim problemima ljudi koji žive u nehirigijenskim naseljima. Na taj način budućim liječnicima omogućeno je da se mnogo prije realnog suočavanja s bolesnicima koji su pripadnici romske populacije, suoče i s vlastitim predrasudama i stereotipima koji mogu biti smetnja u uspostavljanju kvalitetnog odnosa *liječnik - bolesnik*. Autori navode neka saznanja o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenim problemima romske populacije do kojih su došli prilikom spomenutih organiziranih posjeta romskim nehirigijenskim naseljima. Autori predlažu ovakve i slične organizirane posjete pripadnicima različitih vulnerabilnih skupina kao neizostavni element bioetičke edukacije budućih liječnika.

Ključne riječi: bioetička edukacija, romska populacija, romska nehirigijenska naselja

---

¹ Rad je napisan u okviru rada na projektu III 41004 (Rijetke bolesti) koji je podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Sam termin *romska nehirigijenska naselja* zastupljen je i prihvaćen u javnozdravstvenoj terminologiji jer ističe činjenicu da je najčešće riječ o naseljima bez pitke vode i kanalizacijskog sustava. Vidjeti recimo http://nws.eurocities.eu/MediaShell/media/Housing_segregation_Roma-ADRO_9226.pdf

---

* Adresa za korespondenciju: Sandra Radenović, Katedra humanističkih nauka, Medicinski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Dr. Subotića 8, 11 129 Beograd, Srbija, Poštanski pretinac 38, e-mail: sandra.radenovic@mfbg.ac.rs

1. Uvod: Posjet romskim nehigijenskim naseljima – zašto?

Podsjetimo na neke rezultate istraživanja etničke distance i stavova srednjoškolaca i studentske populacije prema pripadnicima različitih nacionalnih/etničkih skupina u Srbiji koji su nas potaknuli na rađanje ideje o organiziranim posjetima romskim nehigijenskim naseljima u okviru nastave. Na primjer, prema rezultatima istraživanja provedenog 2005. godine u osam gradova u Srbiji, prosječan srednjoškolac/srednjoškolkica rukovao/la bi se s crncem, sjedio/la u školskoj klupi ili bio/bila u emotivnoj/intimnoj vezi s nekim tko je druge nacionalnosti, ali bi protjerao/protjerala Kineze itd. Prema istraživanju provedenom 2006. godine na uzorku od 193 studenta prve godine Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu utvrđeno je da samo 15,02 % ove studentske populacije budućih liječnika ne iskazuje distanciranost prema pripadnicima različitih nacionalnih/etničkih/rasnih skupina, dok to, dakle, čini čak 84,98 % ispitane studentske populacije! Prema ovom istraživanju, najveću socijalnu, etničku i rasnu distancu ispitanici su iskazali prema Albancima, Hrvatima, Romima, Muslimanima i Kinezima itd. (obrazloženje vidjeti u: Radenović, Turza, 2007: 369–380).

Etničke predrasude i stereotipi jesu krupan društveni, te bioetički problem. Kako podsjeća Rot, etničke predrasude i stereotipi kao oblici predrasuda koriste se za raspirivanje sukoba i sporova između etničkih, nacionalnih, religijskih te različitih kulturnih skupina, a za one prema kojima su usmjerene, etničke predrasude jesu nesreća i nevolja koja im otežava život (Rot, 1994: 413).

Prema dosadašnjim saznanjima, poznata su četiri načina borbe protiv predrasuda. U relevantnoj literaturi kao načini borbe protiv etničkih stereotipa i predrasuda navode se: 1) donošenje zakonskih propisa protiv manifestiranja predrasuda (legislacija); 2) sustavno informiranje o neopravdanosti predrasuda; 3) neposredni kontakt sa skupinama prema kojima postoje predrasude³ i 4) sustavni odgoj i obrazovanje (Rot, 1994).

U okviru sustavnog odgoja i obrazovanja smatramo da bi permanentna *bioetička edukacija* prilagođena uzrastu učenika, odnosno studenata (dakle, od osnovnog, preko srednjoškolskog, do fakultetskog – dodiplomskog i poslijediplomskog obrazovanja) bila jedan od značajnih načina smanjenja etničkih predrasuda i stereotipa kao oblika sklonosti predrasudama. Spomenimo ukratko neka dosadašnja iskustva vezana uz bioetičku edukaciju u okviru fakultetskog obrazovanja.

³ Nakon izravnog susreta s osobom koja je HIV pozitivna u okviru nastave na spomenutom predmetu Medicina i društvo, izvjestan broj studenata bio je zahvalan odgovornom nastavniku koji je omogućio direktnu komunikaciju s osobom koja je HIV pozitivna, jer su do tada, kako su napomenuli, imali izražene predrasude prema HIV pozitivnim osobama. Jedan student je čak izrazio želju da dodirne spomenutu HIV pozitivnu osobu, kako bi „razbio“ svoje predrasude o HIV-u koje je do tada, kako je naglasio, imao (Radenović, 2012: 181–182).

Kako upućuje Gosić, od sredine 80-ih godina XX. stoljeća bioetika biva uvedena u nastavu na skoro sve američke medicinske fakultete, kao i na velik broj svjetskih medicinskih fakulteta (Gosić, 2005). Danas je, pak, sve veći broj i nemedicinskih fakulteta na kojima se proučava bioetika, kao novo interdisciplinarno područje. Budući da bioetika obuhvaća širok predmet proučavanja u skladu s njenim brojnim definicijama, proces pedagoškog prerađivanja bioetike u nastavne predmete još nije okončan. Zbog činjenice da je nastala prvenstveno u sklopu medicine, bioetika je najprije bila prihvaćena kao medicinska etika, pa je kao takav nastavni predmet uvedena na medicinske fakultete. Kasnije, pojavom i porastom novih medicinskih situacija koje su otvorile i nova medicinsko-etička pitanja i probleme u čijem rješavanju su bili angažirani ne samo medicinski profesionalci, nego i filozofi, pravnici, sociolozi, teolozi, socijalni radnici, te politolozi, novinari, pa i političari, bioetika će sama sebi otvoriti put i na fakultete društvenih, humanističkih disciplina. Bioetika kao nastavni predmet odgovara pedagoškom određenju po kojem je nastavni predmet didaktički prerađena znanost, te ima status obaveznog predmeta i s obzirom na pedagoški kriterij ostvarivanja zadatka obrazovanja, ima općeobrazovni status s tendencijama prerastanja u stručni. Uz navedene, bioetika zadovoljava i druge pedagoške kriterije nastavnog predmeta: provodi se s obzirom na karakter usmjerenja za zanimanje, ima primjenu u društvenoj praksi i dalje može diferencirati svoj sadržaj. Tako se mogu izdvojiti različiti modeli *bioetičke edukacije*, za kliničare, za članove etičkih komiteta, te političare i javne profesije, recimo, za novinare, itd. (Gosić, 2005).

S obzirom na sve navedeno, **ciljevi organiziranih posjeta romskim nehidijenskim naseljima o kojima će biti riječi bili su: 1. upoznavanje studenata Medicinskog fakulteta s teškim uvjetima života Roma u nehidijenskim naseljima; 2. upoznavanje studenata Medicinskog fakulteta sa zdravstvenim problemima romske populacije; 3. smanjenje predrasuda studenata prema pripadnicima romske manjine.**

2. Zdravstveni problemi zabilježeni u posjećenim romskim nehidijenskim naseljima

U okviru nastave iz obaveznog predmeta *Medicina i društvo* (na I. godini studija) organizirani su posjeti nehidijenskim romskim naseljima u suradnji s patronažnom službom DZ Novi Beograd (Nehruova 53, blok 44): 26. listopada 2007., 24. listopada 2008. i 23. listopada 2009. godine, mjesne zajednice Ledine – Surčinski put, Golubinačka i Antena. U okviru redovite nastave 3. studenoga 2009. i 5. studenoga 2009. godine gostovale su sestre Katarina Ljubinković, Snežana Sarić i Milica Gračanac, zaposlene u patronažnoj službi DZ Novi Beograd.

Romsko nehiđijensko naselje Antena posjetili smo ponovo 19. listopada 2012. u prisustvu sestre Brankice Grubanov iz patronađne sluđbe DZ Novi Beograd i romske medijatorice Mevljude Karamani. U okviru redovite nastave 6. studenoga 2012. godine gostovala je sestra Brankica Grubanov.

Spomenimo najčešće zdravstvene probleme zabilježene u posjećenim romskim naseljima. Na osnovi pisanih izvještaja Polivalentne patronađne sluđbe Doma zdravlja Novi Beograd⁴ iz 2006. godine, u razdoblju anketiranja koje je obavljeno od 12. lipnja do 30. lipnja 2006. godine u suradnji s Crvenim krstom Novog Beograda i Ministarstvom zdravlja u cilju ranog otkrivanja i sprječavanja tuberkuloze, u mjesnoj zajednici Ledine zabilježena su tri nehiđijenska romska naselja u kojima živi 75 obitelji (332 člana). Naselje Surčinški put broji 198 stanovnika od kojih je kronično oboljelo 16 osoba: 6 osoba od astme, 5 (liječenih) osoba od TBC-a, 3 osobe od kardiovaskularnih bolesti, 1 osoba je bubređni bolesnik, a kod 1 osobe zabilježena je mentalna retardacija. Od ukupnog broja djece (106), 12 je necijepljeno i oni ne idu u školu. Naselje Golubinačka broji 82 stanovnika od kojih je kronično oboljelo 11 osoba: 5 osoba od astme, 1 (liječena) osoba od TBC-a i 5 osoba od kardiovaskularnih bolesti. Od ukupnog broja djece u ovom naselju (50), 10 je necijepljeno. Sva djeca iz ovog naselja idu u školu. Naselje Antena broji ukupno 52 stanovnika od kojih je troje oboljelo: 2 od astme i 1 od kardiovaskularnih bolesti. Od ukupnog broja djece u naselju (30), 9 je necijepljeno, a troje djece ne ide u školu.

Kako nismo bili u mogućnosti dobiti nove podatke o bolestima prisutnim u ovim nehiđijenskim naseljima, spomenut ćemo da je tijekom ljeta 2012. godine zabilježena pojava šuge u nehiđijenskom naselju Antena, što ne čudi mnogo, s obzirom na činjenicu da ovo naselje nema pitku vodu.

Medicinske sestre Polivalentne patronađne sluđbe Doma zdravlja Novi Beograd napomenule su da suradnja sa stanovnicima ovih naselja varira – naime, neke obitelji su spremne lako surađivati u smislu sudjelovanja u različitim oblicima zdravstvene zaštite, recimo cijepjenja djece, dok se s nekim obiteljima suradnja ne odvija jednostavno ili je uopće nema. Česta je pojava da, primjerice, mlade roditelje iz tradicionalnih razloga moraju slušati starije članove svojih proširenih obitelji, točnije svekrve, koje ih upućuju na koji način njegovati djetetov pupak (riječ je o metodama koje su daleko od suvremene medicinske prakse, pa patronađne sestre često imaju problem u komunikaciji i u suradnji s mladim roditeljama koje ne prihvaćaju metode službene medicine).

⁴ Izuzetnu zahvalnost dugujemo Polivalentnoj patronađnoj sluđbi Doma zdravlja Novi Beograd koja je na prijedlog naše Katedre humanističkih nauka Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu organizirala skupne posjete studenata romskim nehiđijenskim naseljima.

Spomenimo da postojanje i angažman romske medijatorice bitno poboljšava suradnju medicinskih profesionalaca i stanovnika ovih naselja, u što smo se imali prilike uvjeriti. Naime, stanovnici ovih naselja cijene romsku medijatoricu kao svojevrsnu posrednicu u koju imaju više povjerenja, te se tako suradnja stanovnika s medicinskim profesionalcima znatno poboljšava.

3. Zaključak: Dojmovi studenata i studentske prezentacije

Nakon posjeta skupine studenata spomenutim romskim nehipigijenskim naseljima, zadatak studenata bio je da naprave *PowerPoint* prezentaciju o posjetu, te u okviru obavezne nastave izlože svoje dojmove. Studenti su sastavili izuzetna izlaganja, a svoje prezentacije ilustrirali fotografijama koje su napravili tijekom posjeta, uz dopuštenje stanovnika naselja. Prezentacije su obogaćene svim podacima do kojih su studenti došli tijekom posjeta. Kako nismo uspjeli doći do posljednjih pisanih podataka o svim zabilježenim zdravstvenim problemima i zdravstvenoj zaštiti uopće stanovnika ovih naselja, studentima su bili predloženi spomenuti podaci iz 2006. godine, dopunjeni podacima i iskustvima sestre Brankice Grubanov iz patronažne službe DZ Novi Beograd i romske medijatorice Mevljude Karamani.

Osim što su izložili zdravstvene probleme i činjenice o zdravstvenoj zaštiti stanovnika posjećenih romskih nehipigijenskih naselja, studenti su iskazali visok stupanj empatije u izravnoj komunikaciji sa stanovnicima naselja, u što smo se imali prilike uvjeriti za vrijeme samih posjeta. Kao najveći problem stanovnika ovog naselja studenti su prepoznali nedostatak vode (i pitke i tehničke) koja umnogome otežava njihov ionako vrlo težak život: onemogućeno je svakodnevno održavanje osobne higijene, a stanovnici ovog naselja prinuđeni su svakodnevno donositi vodu s tržnice, koja nije blizu. Kako u takvim uvjetima uopće očekivati da ovi stanovnici imaju motivaciju srediti zdravstvene iskaznice ili pak cijepiti djecu? – neka su od zapažanja studenata i nas, nastavnika. Konačno, na prijedlog skupine studenata koji su obišli romsko naselje Antena, u studenom 2012. godine pokrenuta je peticija za snabdijevanje pitkom vodom naselja Antena.

Smatramo da su ovakvi i slični organizirani posjeti pripadnicima različitih vulnerabilnih skupina veoma važan element bioetičke edukacije budućih liječnika. Naime, ovi organizirani posjeti omogućavaju budućim liječnicima da se mnogo prije realnog suočavanja s bolesnicima koji su pripadnici romske populacije suoče i s osobnim predrasudama i stereotipima koji mogu biti smetnja uspostavljanju kvalitetnog odnosa *liječnik - bolesnik*.

LITERATURA

1. Gosić, Nada (2005). *Bioetička edukacija*. Zagreb: Pergamena.
2. Radenović, Sandra (2012). *Bioetika i medicina – Odnos liječnik - pacijent u paradigmi integrativne bioetike*. Novi Sad: Akademska knjiga.
3. Radenović, Sandra i Turza, Karel (2007). »Bioetički aspekti etničkih predrasuda«, *Sociologija*, 49(4): 369–380.
4. Rot, Nikola (1994). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. http://nws.eurocities.eu/MediaShell/media/Housing_segregation_Roma-ADRO_9226.pdf

Sandra Radenović, Vida Jeremić, Karel Turza

Bioethical education and health problems of Roma population⁵

ABSTRACT

Within the teaching of obligatory subject under the title Medicine and Society (this subject consists of three parts: medical-sociological, medical-ethical and social-medical part) at the first year of studying medicine at the Faculty of Medicine University of Belgrade, in 2007., 2008., 2009. and 2012., as a proposal of professor dr Karel Turza, in cooperation with community nurses of Health Center „Novi Beograd“, visits to Roma unhygienic settlements have been organized. The purpose of these visits was the direct contact of students with Roma population and encounters with health care and beyond, everyday problems of people living in unhygienic settlements. In this way, long before the real dealing with patients who are members of Roma population, future doctors are allowed to be faced with their own prejudices and stereotypes that may be a disturbance to establishing high-quality *patient-physician* relationship. The authors underline certain knowledge of health care and health problems of Roma population reached during these organized visits to Roma unhygienic settlements. The authors suggest these and similar organized visits to various members of vulnerable groups as an essential element of bioethical education of future physicians.

Key words: bioethical education, Roma population, Roma unhygienic settlements

⁵ This paper has been written within the framework of the project under the title “Rare diseases” (project III 41004) that is being funded by the Serbian Ministry of Science and Technological Development.